Gemeente
Amsterdam

UITVOERINGSKADER
KUNST IN DE OPENBARE RUIMTE
2018-2020

INHOUD

1. Inleiding 2

2. Belang kunst in de openbare ruimte voor de stad 3

3. Collectie kunst in de openbare ruimte 6

- 3.1 Actief collectiebeheer
- 3.2 Collectie
- 3.3 Waardering
- 3.4 Verzamelen en ontzamelen
- 3.5 Behoud en beheer
- 3.6 Ontsluiten en zichtbaar maken

4. Nieuwe opdrachten 14

- 4.1 Opdrachtgeverschap
- 4.2 Plaberum
- 4.3 Nieuwe gebieden
- 4.4 Bestaande gebieden
- 4.5 Manifestaties
- 4.6 Gebouwen

5. Opdrachtverlening 19

- 5.1 Opdrachtgevers
- 5.2 Maatschappelijke initiatieven
- 5.3 Selectie kunstenaars
- 5.4 Draagvlak
- 5.5 Kunst zonder opdracht

6. Organisatie 24

- 6.1 Belangbehartiging
- 6.2 Inhoudelijke advisering
- 6.3 Uitvoeringsbegeleiding

7. Financiën 27

- 7.1 Voorstellen uitvoeringskader
- 7.2 Nieuwe kunstwerken

1. INLEIDING

Amsterdam kent een rijk en divers aanbod aan kunst en cultuur, waaronder kunst die je tegenkomt in de openbare ruimte. Van vrijstaande beeldhouwwerken op pleinen en in parken tot kunstwerken geïntegreerd in gebouwen of bruggen. Sinds het begin van de vorige eeuw zet de gemeente actief in op realisatie van nieuwe kunstwerken in de openbare ruimte. Dat gebeurt met gerichte opdrachten aan kunstenaars en integratie van de kunst in de inrichtingsplannen van nieuwe wijken. De toevoeging van kunst draagt bij aan de kwaliteit van de inrichting van de openbare ruimte en de leefbaarheid in de stad.

Door deze jarenlange inzet van de gemeente is een ruim arsenaal aan kunstwerken ontstaan. In het Kunstenplan 2017-2020 is geconstateerd dat nieuwe stedelijke ontwikkelingen vragen om een andere aanpak van de uitvoering van kunst in de openbare ruimte. De afgelopen periode waren de stadsdelen verantwoordelijk voor kunst in de openbare ruimte, zowel voor het beheer van het bestaande collectie als voor aanvulling door middel van opdrachten. Daarnaast heeft een aantal andere gemeentelijke onderdelen in de loop der jaren kunstwerken aan bruggen, in tunnels en op metrostations gerealiseerd. Ook dat heeft veel nieuwe kunst in de stad opgeleverd.
Nu het aantal werken in de openbare ruimte zo groot is geworden en we opnieuw in een fase zijn aanbeland waarin de stad snel groeit, is de behoefte ontstaan om meer lijn te brengen in het realiseren van nieuwe werken en het geheel van werken in de openbare ruimte als een collectie te benaderen.

Amsterdam verandert. Met Koers 2025 enRuimte voor de Stad wordt ingezet op de ontwikkeling van een flink aantal nieuwe gebieden. Kunst in de openbare ruimte moet daar vanzelfsprekend deel van uitmaken. Het toenemend aantal gebieden dat versneld wordt ontwikkeld in het kader van Koers 2025 vraagt om een meer gecoördineerde aanpak van de realisatie van nieuwe kunstwerken in deze specifieke gebieden.

Ook het opdrachtgeverschap en het realisatieproces van kunst in de openbare ruimte behoeft aandacht. De afgelopen jaren is een aantal projecten niet doorgegaan door gebrek aan goede procesbegeleiding of draagvlak bij de omgeving. Daarnaast behoeft het behoud van bestaande kunstwerken meer aandacht. Met het raadsinitiatief van GroenLinks om een Amsterdamse stadscurator voor kunst in de openbare ruimte in te voeren, is aandacht voor deze problemen gevraagd en een oplossing voorgesteld.

Op 13 juli 2017 heeft de gemeente de conferentie Buitenkunst en Stadscurator georganiseerd. Hier hebben kunstenaars, ambtenaren van onder meer de stadsdelen, kunstexperts en vertegenwoordigers van beeldende kunstorganisaties gesproken over de thema's die momenteel spelen op het gebied van kunst in de openbare ruimte. De inbreng van de deelnemers is verwerkt in dit uitvoeringskader.

Doel van het uitvoeringskader is het formuleren van een gestructureerde aanpak en richting gegeven aan de invulling van de organisatie rond kunst in de openbare ruimte in de periode 2018-2020.

2. BELANG KUNST IN DE OPENBARE RUIMTE VOOR DE STAD

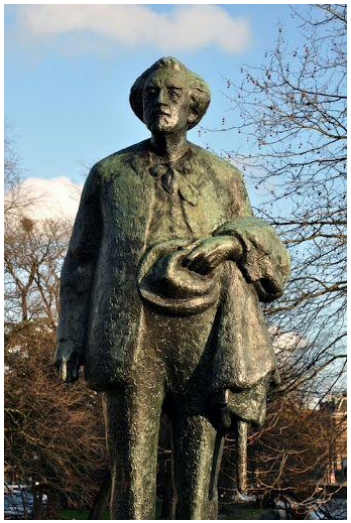
Amsterdam zonder kunst in de openbare ruimte is bijna niet voor te stellen. Door de hele stad bevinden zich kunstwerken. Soms subtiel verwerkt in de gebouwde omgeving, soms prominent aanwezig: van kleine ingrepen in of toevoegingen aan de inrichting tot monumentale objecten. Zo komen mensen dagelijks met kunst in aanraking, bewust of onbewust. Maar altijd zorgt het voor een bijzondere beleving, voor iets extra's in het leven van de Amsterdammers. Mensen kunnen er in hun directe omgeving een moment van schoonheid, blijdschap of herkenning en soms ook ergernis of afschuw door ervaren. Kunst beroert.

Amsterdam kent een lange traditie van kunst in de openbare ruimte. In de afgelopen honderd jaar zijn veel werken gerealiseerd. Met die kunst heeft Amsterdam een investering in de kwaliteit en beleving van de openbare ruimte gedaan. Want de kunst op straat staat niet op zichzelf. Het draagt bij aan de identiteit van de stad en daarmee aan de leefbaarheid en de kwaliteit van het stedelijk leven.

Amsterdam heeft een naam hoog te houden als het gaat om de kwaliteit van de openbare ruimte. Samen met de bijzondere architectuur en een hoogwaardige inrichting van de openbare ruimte, draagt de kunst bij aan de (inter)nationale culturele positie van de stad. Kunstenaars maken door toevoegingen of ingrepen de geschiedenis en identiteit van de stad zichtbaar en toegankelijk voor een groot publiek. De kunstwerken versterken het publieke karakter en de betekenis ervan.

Kunst in de openbare ruimte kan bijvoorbeeld een bijdrage leveren aan thema's die in de stad leven. Beelden kunnen herinneren aan een speciale gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld het Monument op de Dam of het Nationaal Monument Slavernijverleden in het Oosterpark. Of personen herdenken, zoals dat gebeurt met de beelden ter ere van bijvoorbeeld Anne Frank, Floor Wibaut en André Hazes. Of kunstwerken kunnen bijdragen aan een blijvende herinnering aan slachtoffers van geweld, zoals de vele oorlogsmonumenten en de werken ter nagedachtenis van Kerwin Duinmeijer en Joes Kloppenburg. Ook streetart-kunstenaars leveren hun bijdrage, bijvoorbeeld in reactie op ingrijpende gebeurtenissen in de stad. Zo zijn portretten ontstaan van Theo van Gogh, Johan Cruijff en Eberhard van der Laan. Deze kunst geeft een stem aan gevoelens van mensen en biedt een uiting aan emoties in de stad.

De aanwezigheid van kunst maakt een buurt ook aantrekkelijker om te wonen en te verblijven. Investeren in kunst is bijdragen aan de kwaliteit van de leefomgeving (zoals in ontwikkelgebieden en -buurten gebeurt). Daarnaast draagt kunst in de openbare ruimte bij aan sociale doeleinden. Bijvoorbeeld om de veiligheid op een plein of in een tunnel te vergroten (zoals tunnels onder de A10 of in de Cuyperspassage bij CS), het verblijf te veraangenamen (zoals in de metrostations) of om cohesie in de buurt te bevorderen (buurttafels in Zeeburg). Soms wordt kunst ook ingezet voor commerciële doeleinden, zoals de markering van een winkelgebied (toegangspoort van de Albert Cuypmarkt). De kunst wordt dan ook functioneel ingezet.

Floor Wibaut – Henri Wezelaar

Anne Frank – Jet Schepp

Nationaal Monument Slavernijverleden – Erwin de Vries

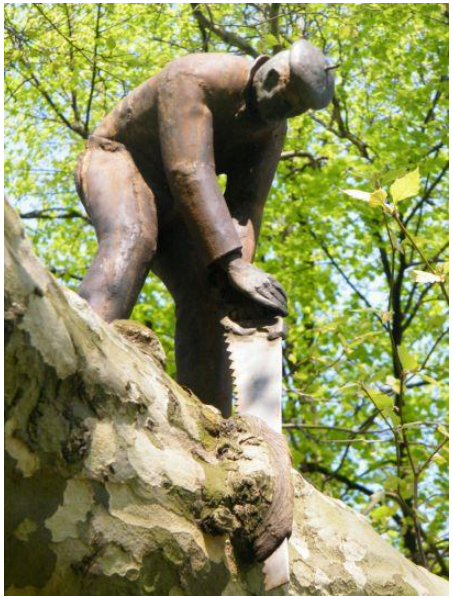
In het verleden werd kunst in de openbare ruimte ook ingezet om mensen die normaal gesproken niet met kunst in aanraking zouden komen, kennis te laten maken met kunstuitingen. Veel van de monumentale wandkunst van na de Tweede Wereldoorlog is met dit idee gemaakt. Met de realisatie van deze kunst werden de kunstwerken uiteindelijk ook onderdeel van het erfgoed van de stad, als reflectie van een tijdsbeeld.

Maar naast alle functionele doelen wordt kunst in de openbare ruimte vooral ook vanwege zijn intrinsieke waarde gecreëerd, om een ervaring van schoonheid en plezier op te roepen. Denk aan de vele werken van Hildo Krop uit de eerste helft van de twintigste eeuw, de Amsterdamse Oersoep in de Beurspassage op het Damrak of het Boomzagertje op een tak in het Leidsebosje.

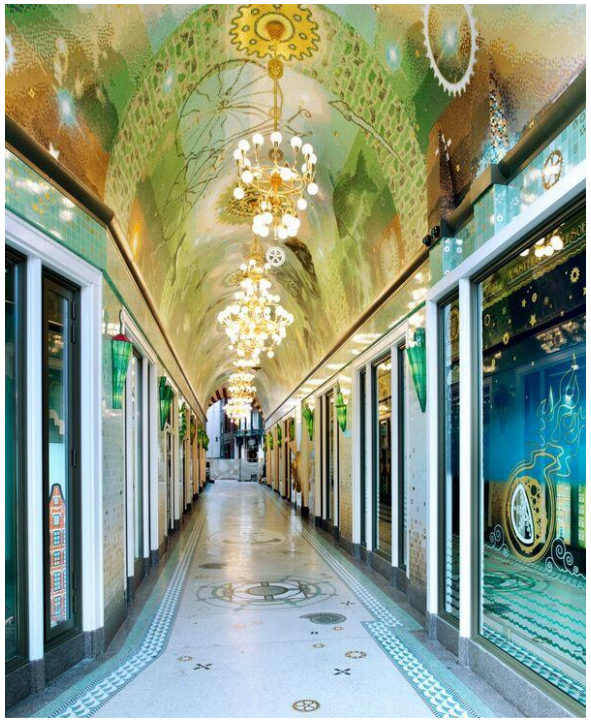
Wat de aanleiding ook is voor kunst in de openbare ruimte, deze werken maken dat de openbare ruimte meer is dan alleen een fysiek ingerichte ruimte. Kunstenaars transformeren anonieme locaties in plekken met een verhaal, plekken die je op een andere manier gaat bekijken en beleven, plekken die een unieke identiteit krijgen. Dit alles is de meerwaarde van kunst in straten, op pleinen en in parken. Alle reden dus om deze traditie voort te zetten.

Maar dat is niet vanzelfsprekend. Goed opdrachtgeverschap behoeft kennis, middelen en capaciteit. Het creëren van kwalitatief goede kunstwerken in de openbare ruimte vraagt om expertise, zowel bij de opdrachtgever als bij de maker. Maar door de ontstane versnippering van verantwoordelijkheden binnen de gemeente is kennis verdwenen en ontbreekt het aan budgetten. De gemeente Amsterdam hecht veel waarde aan de kwaliteit van de openbare ruimte en kunst hoort daarbij. Deze taak vraagt om een nieuwe

aanpak (qua omgang met de collectie en opzet van de organisatie) en investeringen.

Boomzagertje – Onbekende kunstenaar

Amsterdamse Oersoep – Arno Coenen, Iris Roskam en Hans van Bentem

3. COLLECTIE KUNST IN DE OPENBARE RUIMTE

3.1 Actief collectiebeheer

In 1852 werd in Amsterdam voor het eerst een kunstwerk in de openbare ruimte geplaatst: het standbeeld van Rembrandt van Rijn op de toenmalige Botermarkt (het huidige Rembrandtplein). Tot op de dag van vandaag komen er kunstwerken bij. Hoe gaan we om met de bestaande kunstwerken en hoe zorgen we voor vernieuwing van de collectie?

Bij de toenemende aandacht voor kunst in de openbare ruimte past een actief beheer van de collectie. Actief beheer van de collectie betekent zorgen voor ontwikkeling door te cureren, kwaliteit te bewaken, opdrachten te verstrekken, inventarisatie en registratie, waardering, ontzameling, het zichtbaar maken door middel van publieksinformatie en een goede organisatie van beheer en behoud. De gemeente kiest voor een actievere rol op het gebied van kunst in de openbare ruimte door het beheer van de collectie serieus te ontwikkelen. Dat betekent in de praktijk de uitvoering van de volgende taken:

- Verzamelen en ontzamelen
- Behoud en beheer
- Ontsluiten en zichtbaar maken

3.2 Collectie

Belangrijk is daarbij te weten wat er onder de collectie kunst in de openbare ruimte wordt verstaan. Doorgaans wordt dit gezien als alle kunst die zichtbaar is vanuit publieke ruimte, dat wil zeggen: ruimte die door iedereen zonder toegangscontrole te betreden is. In die publieke ruimte zijn de volgende kunstwerken te onderscheiden:

a) Kunstwerken die zich vrijstaand in de open lucht bevinden en in eigendom en beheer bij de gemeente zijn.

b) Kunstwerken die zich vrijstaand in de open lucht bevinden en in eigendom en beheer bij particulieren zijn.

c) Kunstwerken die zich aan de buitenzijde van gebouwen of inpandig in publiek toegankelijke gebouwen bevinden en in eigendom en beheer bij de gemeente zijn.

d) Kunstwerken die zich aan de buitenzijde van gebouwen of inpandig in publiek toegankelijke gebouwen bevinden en in eigendom en beheer bij particulieren zijn.

Onder particulier eigendom wordt verstaan: eigendom van woningbouwcorporaties, bedrijven, instellingen, particuliere pandeigenaren, verenigingen, stichtingen en individuele Amsterdammers.

Ter illustratie enkele voorbeelden van werken per categorie:

a) Het Monument op de Dam, Het Lieverdje van Carel Kneulman op het Spui, De Knoop van André Volten langs de IJ-oever in Noord, Het Groot Landschap van Wessel Couzijn in het Sloterpark. De meeste kunstwerken in de openbare ruimte behoren tot deze categorie. Ook kunstwerken aan bijvoorbeeld bruggen worden hiertoe gerekend.

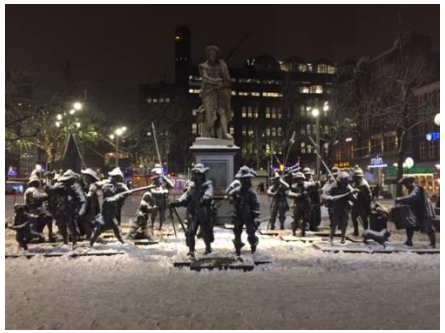
b) De Kus van Jeroen Henneman in Zuidoost (eigenaar: OVG Real Estate), de beeldengroep van de Nachtwacht op het Rembrandtplein (gehuurd door ondernemers rond het plein).

c) De beelden van Joseph Mendes da Costa aan gebouw De Bazel, de violist die uit de grond oprijst in het stadhuis aan de Amstel (onbekende kunstenaar), het glasappliqué van Joop van den Broek in de hal van het stadsdeelkantoor op Plein '40-'45 in Nieuw-West, streetart op een bovengrondse metrotoegang in de Wibautstraat.

d) Kunst aan de gevels van wooncomplexen van woningbouwcorporaties (zoals De Dageraad van De Alliantie), de Amsterdamse Oersoep van Arno Coenen, Iris Roskamp en Hans van Bentem in de Beurspassage op het Damrak (eigenaar: Bouwinvest), de glas-in-metaalwand van Jules Chapon in de Nederlandse Bank aan het Westeinde, de (voormalige) streetart-schildering van de slang op het pand in de Spuistraat (De Key).

De Knoop – André Volten

De Nachtwacht – Alexander Taratynov en Mikhail Dronov

De violist – Onbekende kunstenaar

Rol gemeente
Alle vier de categorieën samen vormen de collectie kunst in de openbare ruimte. De nadruk in dit uitvoeringskader ligt op kunstwerken van de categorie a en c omdat de rol van de gemeente hierin het grootst is.

Vanuit gemeentelijk perspectief zou strikt genomen alleen de eerste categorie (a) tot kunst in de openbare ruimte moeten worden gerekend, omdat dat de enige categorie is waar de gemeente als opdrachtgever voor nieuwe kunstwerken optreedt. Categorie c kan in dat licht ook nog wel worden gezien als kunst in de openbare ruimte waar de gemeente verantwoordelijk voor is, alhoewel de grens tussen binnen en buiten vrij diffuus is. Maar omdat het onderscheid in de praktijk niet altijd door iedereen direct te zien is (Wat is openbare ruimte? Waar eindigt die? Is publiek toegankelijke binnenruimte ook openbare ruimte? Wie is eigenaar?) wordt hier een ruime definitie gehanteerd.

De kunst in categorie b en d wordt in principe door andere partijen dan de gemeente geïnitieerd, maar de gemeente speelt hierbij wel een rol (bijvoorbeeld in vergunningverlening bij plaatsing). En soms zorgt de gemeente voor bemiddeling bij financiering of behoud van kunst in deze twee categorieën, zoals bij monumentale na-oorlogse wandkunst.

3.3 Waardering

Belangrijk is het kennen en categoriseren van de bestaande collectie. Dat houdt naast het registreren van de basiskenmerken (titel, maker, jaar van plaatsing, materiaal) in dat bepaald wordt welke betekenis het kunstwerk voor de stad heeft. Hierdoor ontstaat kennis over de waarde van de eigen collectie die gebruikt kan worden bij het museale beheer van de collectie (bijvoorbeeld bij het afstoten van werk of om publiciteit te zoeken met de bijzondere kunstwerken). In andere steden, zoals Rotterdam, is een dergelijk waarderingsprogramma al uitgevoerd. Rotterdam onderscheidt bijvoorbeeld een 'Internationale Beeldencollectie' van zestig werken, waar speciale activiteiten voor worden ontwikkeld.

In Amsterdam zal de gemeente in de periode 2018 - 2020 een waarderingsonderzoek van de bestaande collectie kunst in de openbare ruimte uitvoeren. Dit onderzoek richt zich specifiek op de kunst in eigendom van de gemeente (categorie a en c).

Voor de monumentale na-oorlogse wandkunst heeft Monumenten en Archeologie eerder al een waarderingsonderzoek uitgevoerd. Dit betreft kunstwerken uit de periode 1945 - 1975 die zich in of aan particuliere of gemeentelijke gebouwen bevinden (kunst in de categorie c en d, maar soms ook buiten deze categorieën: kunst op niet-publiek toegankelijke locaties). Monumentale wandkunst in het bezit van de gemeente die eerder door Monumenten en Archeologie is gewaardeerd zal niet in het nieuwe onderzoek worden meegenomen.

Voor het bepalen van de betekenis van het kunstwerken worden de volgende criteria gehanteerd:

- De kwaliteit, uniciteit en artistieke waarde van het kunstwerk.
- De (cultuur)historische en/of artistieke betekenis van het kunstwerk voor de stad Amsterdam.

- De sociaal-maatschappelijke waarde: de betekenis van het kunstwerk voor de bewoners en bezoekers van Amsterdam.

Dit leidt tot een indeling in de volgende waarderingscategorieën:

A. Top

B. Interessant

C. Matig

D. Laag

Het waarderingsonderzoek leidt tot een indeling van alle kunstwerken in één van de vier categorieën. De waardering wordt bepalend voor de wijze waarop de gemeente omgaat met de kunstwerken. De kunstwerken met de waardering A kan de stad bijvoorbeeld promoten als dè topwerken van Amsterdam. De waardering zal ook als leidraad dienen voor de mate van onderhoud of afstoting. In ieder geval zorgt de waardering voor een gefundeerde beslissingen in de omgang met de collectie.

3.4 Verzamelen en ontzamelen

Verzamelen betekent in de praktijk nieuwe werken toevoegen aan de collectie. Dit gebeurt veelal met het verstrekken van opdrachten voor het maken van nieuw werk en soms door aanvaarding van schenkingen van bestaande kunstwerken.

Nieuwe opdrachten
Voor de komende periode zet de gemeente in op nieuwe kunstinitiatieven bij grootschalige (her)inrichtingsvoorstellen, zoals in ontwikkelgebieden en -buurten. Aan de stad worden de komende jaren veel nieuwe wijken toegevoegd of oude wijken opgeknapt. Bij de nieuwe inrichting hoort kunst. De nadruk bij de realisatie van nieuwe kunstwerken zal liggen op de versnellingsgebieden in het kader van Koers 2025.

Welke kunstwerken worden gerealiseerd is afhankelijk van de locatie. De invulling wordt per geval bepaald door een commissie of stadscurator op basis van omstandigheden zoals de beschikbare ruimte, ontwerpprincipes van de omgeving, budget, historie of wensen uit de buurt. De procesorganisatie en -begeleiding is in de meeste gevallen in handen van de gemeente (zie de hoofdstukken 4. Nieuwe Opdrachten, 5. Opdrachtverlening en 6. Organisatie).

Daarnaast blijft er ruimte voor initiatieven uit de samenleving, bijvoorbeeld omdat er behoefte bestaat om met een kunstwerk een persoon of gebeurtenis te herdenken. Belangrijk hierbij is dat de gemeente met de initiatiefnemers zorg draagt voor een gedegen proces, dat leidt tot de realisatie van een kunstwerk dat aansluit bij de omgeving. Om deze faciliterende rol te kunnen vervullen, is binnen de gemeente voldoende capaciteit nodig.

Schenkingen
Soms krijgt de gemeente kunstwerken aangeboden door kunstenaars, instellingen of bedrijven. Dergelijke giften kunnen een waardevolle aanvulling zijn op de collectie. Wel moet in deze gevallen een goede inbedding in de openbare ruimte zijn gewaarborgd. Daarnaast is er behoefte aan een duidelijk kader bij de afhandeling van schenkingen. Het

waarderingskader voor de bestaande kunstwerken in de collectie (zie onder '3.3 Waardering') biedt de mogelijkheid om schenkingen te beoordelen. Door de criteria uit dit kader op het kunstwerk toe te passen en een waardering toe te kennen, is een gefundeerde afweging mogelijk of het aangeboden kunstwerk past binnen de collectie kunst in de openbare ruimte van Amsterdam.
Daarom worden de eerdergenoemde criteria voor waardering van kunstwerken ook toegepast bij het verwerven van kunstwerken die de stad als schenking krijgt aangeboden.

Ontzamelen
Kunst in de openbare ruimte is dynamisch erfgoed. In de loop der tijd kunnen zich veranderingen of ontwikkelingen voordoen die aanleiding geven voor het verwijderen van kunstwerken. Ook vanuit collectiebeheer en -ontwikkeling kan het zinnig zijn om tot afstoting van kunstwerken over te gaan. Deze collectiemobiliteit wordt mogelijk en makkelijker gemaakt door toepassing van de waardering van de kunstwerken (in het kader van het eerder genoemde waarderingsonderzoek).

In Amsterdam is nu geen directe reden tot (grootschalig) afstoten van kunstwerken in de openbare ruimte. Wel kan het voorkomen dat werken op een specifieke plek niet meer gehandhaafd kunnen worden door bijvoorbeeld herinrichting van de openbare ruimte, functieverandering van de omgeving of de staat van het kunstwerk. In zo'n geval zal de gemeente onderzoek doen naar het werk en op basis van de eerder toegekende waardering van het werk advies voor herplaatsing of afstoting aan het bestuur geven. Met betrekking tot de monumentale wandkunst in Amsterdam is al een dergelijk waarderingsonderzoek gedaan. Hierdoor kan bij bedreigde wandkunst direct besloten worden of het werk behoud en herplaatsing verdient of in aanmerking komt voor afstoting of vernietiging.

Indien besloten wordt tot herplaatsing van kunst op een andere locatie, wordt dit zo veel mogelijk uitgevoerd met respect voor het kunstwerk en de (beeld)rechten van de kunstenaar.

3.5 Behoud en beheer

Kunst in de openbare ruimte is kwetsbaar en kan beschadigd raken door het weer, materiaalmoeheid, slijtage, vandalisme en vervuiling. Daarom is beheer en onderhoud op regelmatige basis een noodzaak om het behoud van de kunstwerken te garanderen en daarmee de collectie op orde te houden.

Het beheer van de kunstwerken in de open lucht die in het bezit zijn van de gemeente (categorie a) is momenteel een taak van de zeven stadsdelen. Uitvoering van regulier beheer vindt veelal plaats door een gespecialiseerd bedrijf. Door aanpassingen van budgetten is het onderhoud onder druk komen te staan. Als gevolg daarvan is veel achterstalling onderhoud ontstaan. In de begroting 2018 is een budget van € 1,8 miljoen voor knelpunten kunst in de openbare ruimte toegekend (prioriteit), waarvan € 0,6 miljoen is bestemd voor urgent onderhoud en voor herplaatsingen. Op basis van een inventarisatie van werken die urgent onderhoud behoeven is een verdeelvoorstel gemaakt. Over dit voorstel wordt seperaat door het college besloten.

De uitvoering van het beheer van de kunstwerken in de openbare ruimte wordt vanaf medio 2018 ondergebracht bij de nieuwe afdeling Stadswerken. Aan de hand van een onderhoudsprogramma met aandacht voor specifieke

eisen voor elk kunstwerk wordt een gestructureerde aanpak van het beheer en onderhoud opgezet. Dit betreft zowel het dagelijks beheer als complex groot onderhoud. Op basis hiervan wordt bepaald hoeveel budget per jaar nodig is voor beheer en onderhoud van het huidige bestand van kunstwerken in Amsterdam. Bij de toevoeging van nieuwe kunstwerken zal rekening moeten worden gehouden met dekking van de beheerkosten.

Het beheer van de kunstwerken in of aan gebouwen die in het bezit zijn van de gemeente (categorie c) is momenteel een taak van de Gemeentelijk Vastgoed. In de praktijk blijkt hier nog geen gestructureerde aanpak van het beheer plaats te vinden. In overleg met Gemeentelijk Vastgoed wordt aandacht gevraagd voor het beheer van deze categorie kunstwerken.

In dit uitvoeringskader wordt geen aandacht besteed aan het beheer van kunstwerken die in bezit zijn van particulieren (categorie b en d). Particulieren zijn zelf verantwoordelijk voor de organisatie van het beheer van hun kunstwerken.

3.6 Ontsluiten en zichtbaar maken

Veel mensen willen meer weten van de kunstwerken die ze tegenkomen in Amsterdam. Het ontsluiten en zichtbaar maken van de collectie is een onderdeel van actief collectiebeheer. Het draagt bij aan het vergroten van het draagvlak voor kunst in de openbare ruimte, wat vooral bij nieuwe kunstwerken belangrijk is. Manieren om de collectie kunst in de openbare ruimte onder de aandacht van het publiek te brengen zijn:

Website
In 2014 heeft de gemeente de website www.amsterdam.nl/buitenkunst gelanceerd. Hier is informatie te vinden over nagenoeg alle in Amsterdam bekende kunstwerken in de openbare ruimte (in ieder geval uit de categorie a en c, soms ook uit de categorie b en d). De website telt meer dan veertienhonderd objecten. In 2017 is een inhaalslag uitgevoerd, waarbij verhalen over de kunstwerken zijn toegevoegd en nieuwe foto's.
Onder verantwoordelijkheid van Kunst en Cultuur zal in de periode 2018-2019 de website worden geoptimaliseerd en aangevuld met een verbeterde zoekfunctie (o.a. via een plattegrond).

Tijdens de conferentie Buitenkunst en Stadscurator (13 juli 2017) is de wens naar voren gekomen om ook de in Amsterdam aanwezige streetart via de gemeentelijke website buitenkunst toegankelijk te maken. De gemeente kan zich vinden in deze wens maar het ontbreken van opdrachtgeverschap en de dynamiek van streetart waarbij werken kunnen veranderen en verdwijnen maken inventarisatie en vastlegging niet eenvoudig. Daarom kan deze taak het beste uitgevoerd worden door een partij die actuele kennis van het veld heeft. Er zijn particuliere initatieven om tot een website met een overzicht van de streetart in Amsterdam te komen. De gemeente zal een dergelijk initiatief ondersteunen. Op de gemeentelijke website zal een link naar het overzicht met streetart komen.

Naast een overzicht van gerealiseerde kunstwerken kan de gemeentelijke website ook worden gebruikt voor het inzicht geven in het proces van de totstandkoming van nieuwe kunstwerken. Bij de kunst voor de Noord/Zuidlijn wordt sinds 2012 op www.amsterdam.nl/noordzuidlijn/kunst en www.wenemenjemee.nl verslag gedaan van het selectie-, ontwerp- en realisatieproces. Een dergelijke uitgebreide inkijk in het proces draagt bij aan

draagvlak voor de kunstwerken. Actieve informatievoorziening wordt toegepast bij alle nieuwe projecten.

Digitale toepassingen
Voor het zichtbaar maken van de collectie kunnen ook andere digitale middelen worden ingezet zoals bijvoorbeeld speciale app's over kunst in de openbare ruimte, digitale wandel- of fietsroutes en educatieve online programma's. De gemeente zal initiatieven op dit gebied ondersteunen.Hiervoor zal gebruik worden gemaakt van de aanwezige informatie over de kunstwerken op de website. Het gebruik van data van de website voor andere toepassingen kent echter wel beperkingen in verband met het beeldrecht op de foto's van de kunstwerken. Hoe de beschikbare gegevens zo veel mogelijk als open data gebruikt kunnen worden, wordt nader onderzocht.

Informatiebordjes
Bij sommige kunstwerken in de stad is een bordje te vinden met informatie over de titel, de maker en het jaar van plaatsing en een korte toelichting op het werk. Voor meer achtergrondinformatie is vaak een verwijzing naar de website opgenomen. Eind 2017 en begin 2018 voeren de stadsdelen een inhaalslag uit, waarbij circa 350 nieuwe bordjes bij bestaande kunstwerken worden geplaatst. Bij nieuwe kunstwerken zullen voortaan direct informatiebordjes worden geplaatst.

Publiciteit
De laatste tijd hebben de media weer meer aandacht voor kunst in de openbare ruimte. Zo besteedde Het Parool in de zomer van 2017 met de reeks 'Blikvangers' aandacht aan de verhalen achter kunstwerken in Amsterdam. Ook de monumentale wandkunst die onder druk staat werd breed uitgemeten in de kranten. In de Bosatlas van Amsterdam (2015) is een item volledig aan kunst op straat gewijd, met een plattegrond met de vijftig meest bijzondere beeldhouwwerken aan de openbare weg en een kaart met een selectie van de werken van Hildo Krop.

Ook aan discussies over kunst in de openbare ruimte besteden de media aandacht. Media bieden ruimte om te debatteren over bijvoorbeeld kunstwerken die niet worden geplaatst (zoals Westlandwells van Femke Schaap) of worden verwijderd (zoals De Kus van Jeroen Henneman). Ook deze publiciteit draagt bij aan de aandacht voor kunst in de openbare ruimte. Het vormt mede hoe we met dergelijke kunstprojecten omgaan.

Voorbeeld van een informatiebordje

In het collectiebeheer kunnen publicaties ook als een vorm van documenteren dienen. Van kunst die door gemeente of particulieren is gerealiseerd wordt soms het proces en het resultaat in boekvorm vastgelegd. Zo is van het in 2017 geplaatste kunstwerk van Mark Manders op het Rokin (de fontein met twee hoofden) een boek verschenen over het totstandkomingsproces. Ook van het in 2016 geplaatste werk van Atelier Van Lieshout op het Frederik Hendrikplantsoen is een boekje verschenen. De gemeente zal bij nieuwe projecten inzetten op een vorm van documentatie die recht doet aan de gerealiseerde kunstwerken.

Fontein Rokin – Mark Manders

Het laatste overzichtsboek over kunst in de openbare ruimte in Amsterdam dateert van 1995: Het Amsterdamse Beeldenboek. Het is een catalogus van de collectie waarbij via de werken het verhaal van de stad wordt verteld. Vanuit het belang van stil staan bij de collectie zou een nieuwe editie met speciale aandacht voor de werken die sinds 1995 zijn gerealiseerd welkom zijn. Verschijning in 2020 (precies vijfentwintig jaar na de eerste editie) zou hiervoor een geschikt moment zijn. De gemeente zal stimuleren dat een nieuwe editie verschijnt.

Om meer inzicht te bieden in de collectie, worden de resultaten van het waarderingsonderzoek (zie onder 3.3 'Waardering') openbaar gemaakt. Ook met speciale projecten, bijvoorbeeld rond de topstukken ('top 100') of rond een actueel thema kan meer aandacht voor de collectie worden gegenereerd.

Vanuit de gedachte dat de collectie meer zichtbaar moet worden gemaakt, zal de gemeente inzetten op zowel het zelf publiceren van werk over gerealiseerde kunstprojecten als het meewerken aan publicaties over kunst in de openbare ruimte van Amsterdam. Hiervoor zal de gemeente in de periode 2018-2020 budget reserveren.

4. NIEUWE OPDRACHTEN

4.1 Opdrachtgeverschap

De traditie van opdrachtgeverschap voor kunst in de openbare ruimte begon in Amsterdam met de beeldhouwwerken op het zeventiende-eeuwse stadhuis op de Dam. De eerste helft van de twintigste eeuw was een rijke periode met kunstenaars als Hildo Krop die in opdracht kunstwerken aan gebouwen, bruggen en op pleinen ontwierpen. De tijd van de Wederopbouw kende een regeling om de realisatie van (gebouwgebonden) kunsttoepassingen te stimuleren. Met deze percentageregeling wederopbouw is veel monumentale wandkunst tot stand gekomen. Vanaf 1949 werd bij de bouw van openbare gebouwen 2% van de bouwsom gereserveerd voor kunsttoepassingen. Bij bouwsommen boven de 10 miljoen gulden was dit 1% over de volgende 5 miljoen gulden en een half procent over elk daaropvolgende bedrag van 5 miljoen gulden. Daarnaast bestond sinds 1969 de percentageregeling voor stadsuitbreiding. Bij de aanleg van de tuinsteden werd maximaal een half procent van de aanlegkredieten beschikbaar gesteld voor de realisatie van kunstwerken in de openbare ruimte. In 1982 werd deze percentageregeling uitgebreid naar de stadsvernieuwing. Bij sanering en herinrichting van de binnenstad en de negentiende-eeuwse wijken mocht ook een half procent van de kredieten worden ingezet voor kunstwerken. Hierdoor maakte kunst vaak een vast onderdeel uit van de stadsontwikkeling, zoals in de gebieden van het Algemeen Uitbreidingsplan, De Bijlmer en het Oostelijk Havengebied.

Na de eerste bouwcrisis aan het begin van de eenentwintigse eeuw werd deze traditie doorbroken. Kunst werd niet meer systematisch meegenomen in de planvorming van nieuwe gebieden. Waar kunst werd gerealiseerd, gebeurde dit op ad-hoc basis. Vaak werd een kunstwerk achteraf toegevoegd, als de inrichting van de openbare ruimte al gereed was.

Nu ontwikkelt de stad zich weer in een razend tempo. Amsterdam zet met Koers 2025 - Ruimte voor de Stad in op uitbreiding van het woon- en leefareaal in de stad. Nieuwe wijken worden ontwikkeld, grote aantallen woningen worden toegevoegd, de stad verdicht. De kwaliteit van de leefomgeving is daarbij een punt van aandacht. In het kader van Koers 2025 - Ruimte voor de Stad is gesteld dat er geïnvesteerd dient te worden in de ruimtelijke kwaliteit van de nieuw te ontwikkelen gebieden. Kunst kan bijdragen aan de kwaliteitsverbetering van de inrichting van de openbare ruimte en tevens bijdragen aan de identiteit van een nieuwe wijk. In de Visie Openbare Ruimte 2025 wordt gesteld dat de openbare ruimte van Amsterdam de huiskamer is van alle Amsterdammers. Dat zij daartoe rustig wordt ingericht met zo weinig mogelijk obstakels. Door vanuit actief opdrachtgeverschap in te zetten op een goede wisselwerking tussen kunst en inrichting van de openbare ruimte kan de gemeente bouwen aan een nieuwe stad waar de kwaliteit van leven hoog is.

4.2 Plaberum

Om te garanderen dat kunst uiteindelijk een plek krijgt in de ontwerpen van nieuwe gebieden, moet kunst zo vroeg mogelijk in de planvorming worden meegenomen. In de Amsterdamse proces dat ruimtelijke plannen moeten

doorlopen (het Plan- en Besluitvormingsproces Ruimtelijke Maatregelen, kortweg: Plaberum) zijn vier fasen onderscheiden: Verkenningsfase, Haalbaarheidsfase, Ontwerpfase en Uitvoeringsfase. Aan het einde van elke fase zal in een besluit aangegeven moeten worden of èn hoe kunst geïntegreerd gaat worden in het desbetreffende gebied. Het zal een vast onderdeel uitmaken van het model voor maatschappelijke voorzieningen. De afweging moet beredeneerd worden (bijvoorbeeld op basis van de omvang en toekomstig gebruik van het gebied). In de volgorde van de fasen zal die beschrijving steeds concreter worden. Opname in de besluiten die na elke fase van de planvorming worden genomen (Principebesluit, Projectbesluit, Investeringsbesluit), zorgt er voor dat de realisatie van kunst ook meegenomen kan worden in de financiële dekking van de gebiedsontwikkeling (via de grondexploitatie).

Met ingang van 2018 wordt kunst in de openbare ruimte een vast onderdeel van het Plaberum.

4.3 Nieuwe gebieden

Op dit moment werkt Amsterdam in het kader Koers 2025 aan de ontwikkeling van verschillende gebieden tot nieuwe woonwijken. Kunst in de openbare ruimte is meegenomen in de planvorming voor onder meer de Houthavens in West en de Sluisbuurt op het Zeeburgereiland. Ook zijn er diverse versnellingslocaties aangewezen (zowel nieuwe gebiedsontwikkeling als transformatie van bestaande gebieden), waarvan de planvorming met voorrang wordt uitgewerkt. Kunst in de openbare ruimte maakt hier in de meeste gevallen nog geen geïntegreerd onderdeel van uit. Dit zijn:

- Sloterdijk 1 Zuid (Havenstad)
- Kop Sloterplas (Ring West)
- De Zuidas (Ring Zuid)
- Amstelstation (Amstel-Arena)
- Amstel Businesspark (Amstel-Arena)
- Amstelkwartier Fase 3 (Amstel-Arena)
- Middeneiland-Strandeiland (IJburg 2e fase)
- Sloterdijk I , II en -Centrum (Havenstad)

Het college wil in deze gebieden alsnog in te zetten op realisatie van kunst in de openbare ruimte. Voor de financiering zal een regeling worden opgezet die het mogelijk maakt een deel van de grondexploitatie in te zetten voor kunst in de openbare ruimte. Voortbouwend op de lijn van de percentageregelingen uit de tijd van de wederopbouw en stadsvernieuwing, ligt een regeling met een vast percentage van de grondexploitatie voor de hand. Dit biedt duidelijkheid naar alle betrokken partijen. Invoering van een vast percentage bij elk nieuw ontwikkelproject in het kader van Koers 2025 - Ruimte voor de Stad kent echter ook nadelen. Niet de inhoudelijke keuze voor kunst is leidend, maar het principe dàt er iets met kunst moet worden gedaan krijgt de overhand. Om tot een goede structurele verankering te komen zal een onderzoek worden gedaan naar de verschillende mogelijkheden om een financieringsregeling in te voeren. Een voorstel voor

een financieringsregeling van nieuwe kunstwerken in ontwikkelgebieden zal in 2018 worden gedaan.

4.4 Bestaande gebieden

In oudere wijken van de stad vindt vernieuwing plaats om de leefbaarheid te verbeteren, door onder andere het opknappen van woningen en het opnieuw inrichten van de openbare ruimte. In samenspraak met woningbouwcorporaties stelt de gemeente voor deze ontwikkelbuurten wijkvernieuwingsplannen op. Kunst in de openbare ruimte kan onderdeel van deze plannen uitmaken. Per gebied wordt bekeken worden of kunst een toegevoegde waarde heeft.

Met de introductie van het gebiedsgericht werken (in 22 gebieden) worden voor elk gebied gebiedsagenda's en gebiedsplannen gemaakt.Ook hierin kan kunst in de openbare ruimte worden opgenomen, afhankelijk van de wensen in het gebied. Hier is vooral ruimte voor initiatieven uit de maatschappij (burgerinitiatieven). Naast de inzet op nieuwe permanente kunstwerken zijn ook tijdelijke kunstwerken mogelijk. Dit kunnen zowel fysieke objecten als tijdelijke artistiek interventies zijn, waarbij voor een beperkte periode iets wordt toegevoegd aan de publieke ruimte: een performance, een projectie, een verhaal, muziek, een ervaring, een proces of een experiment.

De kosten van kunst in bestaande gebieden moeten worden gedekt uit de stads(deel)begrotingen, aangevuld met bijdragen van fondsen, sponsors of via crowdfunding.

4.5 Manifestaties

Nieuwe kunstwerken in de stad kunnen ook voortkomen uit manifestaties die zich richten op beeldende kunst. Tijdens een manifestatie wordt de stad tijdelijk aangevuld met nieuw werk. In sommige gevallen blijven kunstwerken na de manifestatie staan en worden zo permanent onderdeel van de collectie van de stad.

Zo kent Amsterdam al sinds 2007 de tweejaarlijkse manifestatie Art Zuid. Drie maanden lang zijn kunstwerken in de straten van Plan Berlage te bezoeken. Enkele werken zijn na afloop van de manifestatie voor kortere of langere tijd in het gebied gebleven. De eerstvolgende editie is in 2019.

Elke winter vindt het Amsterdam Light Festival plaats, inclusief vaarroutes en wandelroutes langs de lichtkunst. Stichting Polderlicht organiseert jaarlijks een lichtkunstfestival in stadsdeel Oost.

Amsterdam Light Festival 2017/8

Naast deze bestaande manifestaties vinden in de komende jaren ook nieuwe evenementen op het gebied van kunst in de openbare ruimte plaats. Zo organiseert de NDSM-werf in 2018 een manifestatie met een kunstwerk van Atelier Van Lieshout: Ferrotopia. Een werk dat eerder te zien was in Parijs. De manifestatie zal bestaan uit een activiteitenprogramma rond het kunstwerk, dat ook betreden kan worden.

Ook in 2018 organiseren elf culturele organisaties uit Amsterdam (CBK Zuidoost, Appel arts centre, FramerFramed, Get Lost art route, Frankendael Foundation, LAPS, NDSM Werf, Oude Kerk, P////AKT, Stedelijk Museum en TAAK) onder de naam Public Art Amsterdam een manifestatie rond kunst in de publieke ruimte met de titel: Pay Attention Please! Het is een tentoonstelling van bestaande en nieuwe (tijdelijke) kunstwerken in de openbare ruimte, die door middel van een speciaal programma onder de aandacht van het brede publiek worden gebracht. Vanwege de spreiding van de instellingen over de stad (van Zuidoost tot Noord) worden de verschillende locaties via routes met elkaar verbonden. De manifestatie zal plaatsvinden van 18 mei tot en met 30 september 2018.

De Amsterdam Biënnale wil met ingang van 2021 eens in de twee jaar een drie maanden durende manifestatie organiseren, gericht op een breed publiek. Het is een manifestatie met de focus op kunst in de openbare ruimte, architectuur en stedenbouwkundige ontwikkelingen rond het IJ en het Noordzeekanaal. Opdrachten voor kunstwerken in de openbare ruimte vormen een belangrijk onderdeel van het biënnale-concept. Manifesta, de in Amsterdam gevestigde organisatie die al meerdere kunstbiënnales in Europa organiseerde, neemt de uitvoering op zich. De derde editie moet samenvallen met de viering van 750 jaar Amsterdam in 2025. Vanaf 2018 zullen pre-biënnale activiteiten in de stad en regio plaatsvinden. Zo zullen workshops, tijdelijke presentaties en discussiegroepen in bijvoorbeeld buurthuizen en bibliotheken worden georganiseerd. De gemeente steunt dit initiatief.

De gemeente is bij deze manifestaties geen opdrachtgever, maar kan wel optreden als facilitator en mede-financier van de manifestaties. Art Zuid is bijvoorbeeld jarenlang mede gefinancierd via het Kunstenplan en stadsdeel Zuid. Het budget dat als prioriteit in de begroting 2018 is opgenomen voor het wegnemen van knelpunten (€ 1,8 miljoen) is mede bestemd voor manifestaties die bijdragen aan de spreiding van kunst en cultuur over de stad (met doorloop naar de regio) en gericht zijn op een breed publiek. Voor manifestaties die in 2018 plaatsvinden of worden voorbereid zal uit dit budget geld beschikbaar worden gesteld.

4.6 Gebouwen

De gemeente bezit en beheert veel gebouwen in de stad, veelal voor eigen gebruik (stadhuis, stadsdeelkantoren, werven) , soms ten dienste van aan de gemeente gelieerde beleidsdoelen (cultuur, sport, onderwijs, welzijn). Veel van deze panden zijn openbaar toegankelijk. In sommige gevallen zijn kunstwerken toegepast aan de gevels of in de publiek toegankelijke ruimtes. Deze behoren tot de categorie c van kunst in de openbare ruimte.

Veel van dergelijke kunst is tot stand gekomen door de percentage-regeling uit de Wederopbouw. Dit was een regeling waarbij het verplicht was een percentage van de bouwkosten aan kunsttoepassingen te besteden. Deze regeling bestaat niet meer. Herinvoering van een dergelijke percentage-regeling kan de productie van kunst aan gebouwen weer stimuleren. In de komende periode wordt onderzocht of het mogelijk is kunst een vast

onderdeel te maken van de opdrachtverlening bij nieuwbouw van gemeentelijke panden (zoals publieksgebouwen en schoolgebouwen).

Kunstwerken van Joseph Mendes da Costa aan gebouw De Bazel

5. OPDRACHTVERLENING

5.1 Opdrachtgevers

De ervaring met projecten in het verleden leert dat het succes van nieuwe kunstwerken in de openbare ruimte mede afhankelijk is van het proces rond de totstandkoming ervan. Daarbij gaat het om het cureren van het project, de selectie, de opdrachtverlening, de begeleiding van de kunstenaars en het organiseren van draagvlak onder alle betrokkenen bij het kunstproject.

De opdrachtgever is verantwoordelijk voor een goed verloop van dit proces. Goed opdrachtgeverschap bepaalt veelal het succes van het project. Daarom is het goed te onderscheiden wie bij de verschillende categorieën van kunstprojecten opdrachtgever is.

Bij kunst in de openbare ruimte zijn verschillende opdrachtgevers mogelijk: de gemeente (gemeentelijke afdelingen, stadsdelen) of particulieren (corporaties, instellingen, bedrijven, bewoners). Soms gebeurt het in samenspraak tussen twee of meer van deze partijen.

Wanneer de gemeente opdrachtgever is, is het organisatie-onderdeel dat verantwoordelijk is voor het gebied of de locatie opdrachtgever:

- Bij realisatie van kunst in een ontwikkelingsgebied is Grond en Ontwikkeling opdrachtgever.

- Bij realisatie van een nieuw kunstwerk in een bestaand gebied is het desbetreffende stadsdeel opdrachtgever.

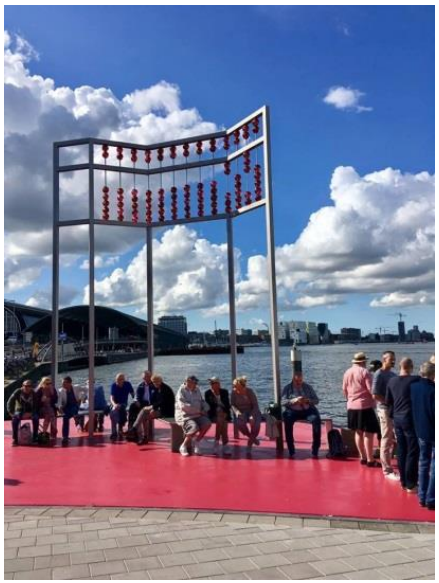
- In specifieke projectgebieden (zoals de Zuidas of de Noord/Zuidlijn) is de desbetreffende gemeentelijke afdeling verantwoordelijk (Zuidas of Metro en Tram).

- Bij kunst aan of in publiek toegankelijke gebouwen is de opdrachtgever van de bouw verantwoordelijk voor de kunstopdracht (Gemeentelijk Vastgoed of Onderwijs, Jeugd en Zorg/Onderwijshuisvesting).

De opdrachtgever is verantwoordelijk voor het hele traject dat moet leiden tot de realisatie van het kunstwerk. Bij de uitvoering kan expertise van buiten het eigen organisatie-onderdeel worden ingeschakeld.

5.2 Maatschappelijke initiatieven

Naast kunst die op initiatief van de gemeente wordt gerealiseerd (zoals in ontwikkelgebieden), is er ook kunst die op initatief van bijvoorbeeld een buurtcomité of een belangengroep wordt voorgesteld. Denk bijvoorbeeld aan het Hiv/Aids-monument op de De Ruijterkade (2016) of de lichtobjecten van Titia Ex in de Ten Katestraat (2017). Soms gaat het ook om initiatieven tot herplaatsing van bestaande kunstwerken, zoals monumentale wandkunst of kunstwerken die elders moesten wijken. Dit gebeurt bijvoorbeeld op instigatie van een erfgoedvereniging of (de erven van) een kunstenaar.

Hiv/Aidsmonument - Jean-Michel Othoniel

Om tot een goede inbedding van dergelijke maatschappelijke initiatieven te komen, is het nodig dat de gemeente zorgt voor een goede procesbegeleiding. Want de kans op realisatie en aanvaarding in de omgeving is groter als er sprake is van professionele begeleiding die niet alleen bekend is met de kansen en obstakels op weg naar realisatie, maar ook aandacht heeft voor het creëren van draagvlak door het betrekken van andere partijen dan alleen de initiatiefnemers (zoals omwonenden).

Wanneer zich in de toekomst initiatieven uit de maatschappij voordoen, zal het verantwoordelijk stadsdeel voortaan eerst een principebesluit nemen waarin tot medewerking aan het initiatief wordt besloten. Hierbij wordt tegelijkertijd het opdrachtgeverschap en de organisatorische inzet van de gemeente bij het project bepaald.

5.3 Selectie kunstenaars

De kwaliteit van het uiteindelijke ontwerp is mede afhankelijk van de selectie van de kunstenaars die meedoen aan het project. Op hoofdlijnen kunnen twee methoden onderscheiden worden om tot een selectie van kunstenaars te komen.

1. Een open inschrijving: iedere kunstenaar kan een idee of schetsontwerp inleveren, waarna één ontwerp wordt gekozen.

2. Een voorselectie van drie kunstenaars die gevraagd worden een schetsontwerp te maken, waarna één ontwerp wordt gekozen.

De Amsterdamse en Europese aanbestedingsregels leiden er toe dat het realiseren van een kunstwerk steeds vaker gezien wordt als het leveren van een algemene dienst of het maken van een fysiek werk in de openbare ruimte. De opdracht moet dan officieel worden aanbesteed volgens de strikte regels die gelden bij overheidsaanbestedingen. Hierbij geldt dat opdrachten boven € 50.000 openbaar moeten worden aanbesteed: in feite de open inschrijving met strikte voorwaarden.

De aanbestedingsregels bieden mogelijkheden om bij opdrachten van creatief werk boven de € 50.000 ook te kiezen voor meervoudig onderhandse aanbesteding (met een voorselectie van drie kunstenaars),

maar hiervoor moet bij elke opdracht opnieuw een specifiek besluit genomen worden.

De selectiemethode met drie vooraf uitgenodigde kunstenaars biedt meer mogelijkheden om te sturen op een kwalitatief goede uitkomst. Bij een open aanbesteding, waar inschrijving door iedere kunstenaar mogelijk is, is het moeilijker om – naast financiële afwegingen – ook de (artistieke) kwaliteit voldoende tot zijn recht te laten komen.

In overleg met de gemeentelijke verantwoordelijke voor inkoop (de Leadbuyer fysiek) wordt uitgewerkt hoe voor kunstopdrachten in Amsterdam standaard kan worden gekozen voor werken met een beperkte voorselectie van kunstenaars (meervoudige onderhandse aanbesteding).

5.4 Draagvlak

Bij opdrachtverlening voor nieuwe kunstwerken is ook het draagvlak voor de nieuwe kunst van belang. Kunst in de openbare ruimte is gebaat bij voldoende draagvlak in de samenleving. Maar wat houdt voldoende draagvlak in? Draagvlak bij wie? En betekent voldoende draagvlak instemming met het kunstwerk door een meerderheid? Draagvlak is een zekere mate van betrokkenheid bij en acceptatie van het kunstwerk door het publiek. Het is dus niet het tevredenstellen van iedereen. Dat kan vaak ook niet, over kunst verschillen nu eenmaal de meningen. Draagvlak moet zich ook niet alleen op een beperkte groep richten, zoals een aantal actieve buurtbewoners of een specifieke belangengroep. De openbare ruimte – en dus ook de kunst daarin – is van iedereen, niet alleen van de direct omwonenden. Het streven moet zijn om draagvlak voor een kunstwerk te creëren bij een zo groot mogelijk groep betrokkenen.

Hoe zorgen we voor betrokkenheid van het publiek bij kunst in de openbare ruimte? Er is niet één kant-en-klare oplossing. Afhankelijk van de situatie kan voor één of meerdere methodes worden gekozen: actieve communicatie via nieuwsbrieven, presentaties of een website, deelname aan een begeleidingsgroep of zelfs participatie door mee te ontwerpen met de kunstenaar (community art). Belangrijk is dat de opdrachtgever vooraf bepaalt hoe groot de participatie van het publiek kan zijn en dat helder wordt gecommuniceerd over het besluitvormingsproces. Bovenal is belangrijk dat de opdrachtgever in elke fase van de realisatie (van het ontwerp tot de uitvoering) werkt aan draagvlak bij het (betrokken) publiek.

In de startfase van elk kunstproject moet worden bepaald wie dat publiek is dat betrokken is of moet worden. Dit is een belangrijk taak van de opdrachtgever. En het is bij elk project verschillend. Een kunstwerk op een buurtplein zal voornamelijk de buurtbewoners als publiek kennen, maar ook passanten. Bij een opdracht voor het eren van een specifieke persoon met een beeld in een park gaat het om omwonenden en belangengroepen of familie van de te eren persoon. Maar wie te betrekken bij bij kunstopdrachten in een nieuwe woonwijk? Projectontwikkelaars? Personen die al een koopcontract voor een nieuwbouwhuis hebben gesloten? Elke situatie vraagt om een specifieke invulling van betrokkenheid.

Het streven naar draagvlak betekent niet dat de kunstenaar die in opdracht werkt in zijn ontwerp altijd rekening moet houden met de mening van de meerderheid. Want rekening houden met de gemene deler levert niet altijd de gewenste kwaliteit kunst op. Het is de taak van de opdrachtgever om duidelijk te maken binnen welke voorwaarden de kunstenaar aan zijn

ontwerp kan werken. Dat kan betekenen dat de kunstenaar kan worden gevraagd deel te nemen aan communicatie- of participatie-activiteiten, die onderdeel uitmaken van het vergroten van het draagvlak bij het publiek. Maar het is aan de opdrachtgever om zorg te dragen voor het verkrijgen van draagvlak tijdens het proces.

5.5 Kunst zonder opdracht

In Amsterdam wordt ook zonder opdracht kunst in de openbare ruimte gemaakt, de zogenaamde streetart of urban art. Streetart kent vele verschijningsvormen, zowel in het platte vlak (bijvoorbeeld sjabloon- en stencilart of graffiti, zoals van London Police op de Prinsengracht of JDL Street Art in de Fokke Simonszstraat), als fysieke ingrepen of toevoegingen in de ruimte (bijvoorbeeld het boomzagertje in het Leidsebosje of de mini-Jean-Claude Van Damme op het Oosterdokseiland).

Kenmerk is dat de maker vaak anoniem is en dat de eigenaar van het object waarop de streetart wordt aangebracht niet vooraf om toestemming wordt gevraagd. Na het aanbrengen is de eigenaar van het object (bij straatmeubilair de gemeente, bij panden vaak de particuliere eigenaar) ook verantwoordelijk voor het kunstwerk. Dat betekent dat deze kan besluiten tot verwijdering of behoud. In de praktijk wordt meestal snel tot verwijdering besloten, omdat streetart gezien wordt als vandalisme of ontsierend.

Een groeiende groep Amsterdammers heeft echter waardering voor deze expressie-vorm. De vraag is of ingezet moet worden op langdurig behoud van streetart. Veel streetart wordt gemaakt met het idee dat het een tijdelijke toevoeging aan de openbare ruimte is (zoals bijvoorbeeld stencil art of de 'filosofische' teksten van Laser 3.14 op bouwhekken). Sommige werken blijven echter langere tijd bestaan en verwerven daarmee soms iconische waarde (zoals de Man met de vioolkist op de Marnixstraat of de afbeelding op het 'Slangenpand' in de Spuistraat). Soms wordt streetart ook in opdracht gemaakt, bijvoorbeeld in de vorm van muurschilderingen op flats in Zuidoost, loodsen op de NDSM-werf of de kopse kanten van woonblokken van woningbouwcorporaties in Nieuw-West. Uitvoering gebeurt dan vaak door gerenomeerde graffiti-kunstenaars uit binnen- en buitenland, na bemiddeling door partijen als Refexo on Urban Art, Street Art Today en het Street Art Museum Amsterdam.

Muurschildering - London Police

Sjabloonart op Kattenburgerstraat

Muurschildering Anne Frank - Eduardo Kobra

De gemeente heeft als richtlijn dat illegaal aangebrachte graffiti wordt verwijderd (bijvoorbeeld op metrostellen). Waar het is aangebracht op particuliere eigendommen is het aan de eigenaar van het object om te besluiten wat er met de streetart gebeurt. De gemeente zal alleen waar een werk aantoonbaar iconische of symbolisch waarde heeft (gekregen) zich inzetten voor behoud van de streetart.

Vanuit de streetart-gemeenschap is geopperd dat de gemeente plekken ter beschikking zou moet stellen waar bijvoorbeeld graffiti-kunstenaars vrijuit kunnen werken. De gemeente ziet het niet als haar taak dergelijke faciliteiten te bieden. Omdat streetart vaak op gevelwanden wordt aangebracht, ligt deze rol meer voor de hand bij particulieren (woningbouwcorporaties, instellingen en bedrijven), die er voor kunnen kiezen gevels ter beschikking te stellen voor vrij werk of opdrachten kunnen verstrekken tot het maken van muurschilderingen.

Damskostrijder – Kamp Seedorf

6. ORGANISATIE

6.1 Belangenbehartiging

Eind 2016 ontstond maatschappelijke verontwaardiging over het niet doorgaan van het kunstproject Westlandwells op de Theophile de Bockstrook. Door gebrek aan draagvlak in de buurt besloot het stadsdeelbestuur niet tot uitvoering van het kunstwerk op die locatie over te gaan. Vanuit de kunstwereld werd gepleit voor meer inzet op het behartigen van het belang van kunst in de openbare ruimte. De GroenLinks-fractie heeft hierop een raadsinitiatief ingediend waarin wordt gepleit voor de instelling van een 'Stadscurator Amsterdam', vanuit de overtuiging dat de buitenkunst een initiator en beschermer nodig heeft om goed tot zijn recht te komen.

De realisatie van kunst in de openbare ruimte was in de afgelopen periode fragmentarisch georganiseerd. Elk stadsdeel kende zijn eigen manieren om met nieuwe kunstopdrachten om te gaan. Stadsdeel Zuid kent de Adviescommissie Kunst. Stadsdeel Oost beschikte over over een vaste commissie die inhoudelijk adviseerde over kunst in de openbare ruimte, die inmiddels is opgeheven. Andere stadsdelen of gemeentelijke afdelingen stelden ad-hoc commissies in voor advies over specifieke projecten (Houthavens, Noord/Zuidlijn). Deskundige ambtelijke ondersteuning bij kunstprojecten was onevenwichtig over de stad verdeeld.

Op basis van de ervaringen uit het verleden en de opgave die er ligt in het kader van Koers 2025, moet Amsterdam de realisatie van kunst in de openbare ruimte gestructureerder aanpakken. Daarbij moet zowel de inhoudelijke advisering als de organisatorische en procesmatige ondersteuning van kunstprojecten een plek krijgen.

6.2 Inhoudelijke advisering

Bij elk kunstproject is inhoudelijk-artistieke advisering belangrijk. Zowel in de beginfase waarin de opdracht moet worden geformuleerd, als in de vervolgfase waarin de kunstenaars moeten worden geselecteerd en de ontwerpen moeten worden beoordeeld. Tot nu toe is het in Amsterdam gebruikelijk bij grote kunstprojecten hiervoor telkens opnieuw een artistiek bemiddelaar in te huren en een kunstadviescommissie in te stellen. Door deze versnippering is er geen integrale aandacht voor kunst in de openbare ruimte en is er ook geen stedelijke belangenbehartiger van de kunst. De instelling van een Amsterdamse stadscurator komt aan dit dilemma tegemoet. Het past bovendien binnen de ambities om meer gericht aandacht te besteden aan kunst in de openbare ruimte.

Uit de conferentie Buitenkunst en Stadscurator (13 juli 2017) is naar voren gekomen dat de invulling van een stadscurator beter tot zijn recht komt in de vorm van een groep van experts in plaats van één persoon. Eén persoon maakt kwetsbaar en een groep kan voor meer continuïteit zorgen.
Het stadscuratorschap kan worden vormgegeven in een commissie van deskundigen met een aansprekende 'voorzitter' als gezicht naar buiten. Een dergelijk 'stadscuratorium' (college van curatoren) kan verantwoordelijk worden voor inhoudelijke sturing en advisering bij kunstinitiatieven. Daarbij

uiteraard bijgestaan door een uitvoeringsteam dat verantwoordelijk is voor de procesbegeleiding van een kunstproject en voor het verzamelen van informatie over kunstwerken (meer hierover onder uitvoeringsbegeleiding).

Illustratie bij conferentie Buitenkunst en Stadscurator – 13 juli 2017

Om de inhoudelijke advisering rond kunst in de openbare ruimte in Amsterdam goed te organiseren, stelt het college voor in 2018 een stadscuratorium in te stellen. Het stadscuratorium zal bestaan uit minimaal vijf leden vanuit verschillende disciplines (kunst, stedenbouw, inrichting openbare ruimte en beheer) en wordt verantwoordelijk voor:

- Het opkomen voor het belang van kunst in de openbare ruimte voor Amsterdam in het algemeen.
- Het aanjagen van de realisatie van nieuwe kunstwerken in de stad.
- Het organiseren van een alliantie van betrokkenen (opdrachtgevers, bewoners, ondernemers, stedenbouwkundigen, beheerders en financiers) bij elk nieuw kunstproject om draagvlak te verkrijgen.
- Het zorgen voor verbinding met en tussen betrokken gemeentelijke onderdelen (gemeentelijke afdelingen en stadsdelen) en museale instanties.
- Het zoeken naar nieuwe vormen van opdrachtgeverschap, kunstuitingen, financiering en behoud.
- Het voeren van debat met vertegenwoordigers van de gemeente en de gemeenschap over kunst in de openbare ruimte.
- De inventarisatie en waardering van de bestaande kunstwerken in de stad.
- Afstemming met Monumenten en Archeologie over (waardering van) monumentale na-oorlogse wandkunst.
- Het adviseren aan het bestuur over maatschappelijke initiatieven op het gebied van kunst in de openbare ruimte.
- Het geven van artistiek advies over de kunstopdracht en de te selecteren kunstenaars.

- Het adviseren over afstotingen en het aanvaarden van schenkingen.
- Het inzetten voor het behoud van bestaande kunstwerken met een bijzondere waardering en zonodig zorgen voor herplaatsing.
- Het inzetten voor behoud van streetart die aantoonbaar iconische of symbolisch waarde heeft (gekregen).
- Het adviseren over het zichtbaar maken van de collectie kunst in de openbare ruimte.

Omdat kunst in de openbare ruimte een taak van de gemeente is, zal een stadscuratorium door de gemeente worden ingesteld. Het zal als een kennisinstituut en adviesorgaan opereren, dat nauw samenwerkt met gemeentelijke opdrachtgevers en projectleiders en dicht op de uitvoeringspraktijk van de gemeentelijke kunstprojecten opereert. Het kan flexibel worden ingezet op advisering over kunstprojecten in de stad. Per ontwikkelgebied of deelproject kan een aanvullend of stadsdeelcuratorium worden ingesteld dat over artistiek-inhoudelijk aspecten rond de opdracht advies uitbrengt aan de bestuurlijk verantwoordelijke voor het desbetreffende kunstproject. Hierin kunnen personen met specifieke kennis van het gebied zitting krijgen. De invulling van het Stadscuratorium zal in overleg met relevante partijen, waaronder het Amsterdams Fonds voor de Kunst (AFK), plaatsvinden.

6.3 Uitvoeringsbegeleiding

Naast de inhoudelijke advisering zijn personen nodig die het proces begeleiden. Dit moeten mensen zijn met kennis van bestuurlijke processen, kunst, kunstenaars, regelgeving op het gebied van bouwen en inrichting van openbare ruimte. Kortom: projectleiders die beschikken over expertise op het gebied van realisatie van kunst in de openbare ruimte. Nu is deze kennis versnipperd binnen de gemeente aanwezig: bij Kunst en Cultuur, stadsdelen, PMB en het Ingenieursbureau. Bundeling van krachten maakt professionalisering van begeleiding van kunstprojecten in de stad mogelijk. De verschillende opdrachtgevers van kunstprojecten binnen de gemeente kunnen een beroep doen op deze expertise.

Ook het beheren van de informatie over kunst in de openbare ruimte, het zichtbaar maken van de kunstwerken (informatievoorziening, website, publiciteit) en praktische ondersteuning bij projecten is gediend bij een centraal punt waar deze expertise samenkomt.

Daarom stelt het college voor in 2018 een structurele invulling te geven aan een centraal uitvoeringsteam dat bestaat uit projectleiders en ondersteuners voor kunst in de openbare ruimte. Dit uitvoeringsteam draagt in nauwe samenwerking met het stadscuratorium zorg voor realisatie en collectiebeheer van kunst in de openbare ruimte in Amsterdam. De benodigde formatie zal in eerste instantie zo veel mogelijk uit bestaande functies binnen de gemeente worden samengesteld. De ontwikkeling van nieuwe gebieden in het kader van Koers 2025 en de kwaliteitsslag die gemaakt moet worden vragen om een uitbreiding van minimaal drie fte.

7. FINANCIËN

7.1 Voorstellen uitvoeringskader

In dit Uitvoeringskader wordt een aantal maatregelen voorgesteld die voortkomen uit goed collectiebeheer van de kunst in de openbare ruimte. Dit betreft het uitvoeren van een waarderingsonderzoek, aanvulling en verbetering van de gemeentelijke website, ondersteuning van een website over streetart, ondersteuning van digitale toepassingen door derden, het plaatsen van informatiebordjes bij nieuwe kunstwerken, het uitgeven van publicaties over nieuwe kunstwerken en de invoering van het stadscuratorium. Een deel van deze zaken start in 2018 en andere volgen in 2019 en later. De kosten voor deze maatregelen uit het Uitvoeringskader zijn hieronder in beeld gebracht.

Maatregel/actie	*2018*	*2019*	*2020*
Waarderingsonderzoek	0	20.000	20.000
Aanpassing gemeentelijke website	10.000	5.000	0
Ondersteuning website streetart	10.000	5.000	5.000
Ondersteuning digitale toepassingen derden	0	5.000	5.000
Informatiebordjes bij nieuwe kunstwerken	Via het project	Via het project	Via het project
Publicaties	5.000	5.000	20.000
Stadscuratorium	40.000	40.000	40.000
Intensivering Ruimte voor de Stad/Koers 2025	n.v.t.	300.000	300.000
Totaal	**65.000**	**380.000**	**390.000**

Op dit moment is binnen het Kunstenplan 2017-2020 voor kunst in de openbare ruimte een budget van € 25.000 per jaar beschikbaar. Daarnaast is in de begroting 2018 een incidenteel bedrag van € 1,8 miljoen beschikbaar voor kunst in de openbare ruimte. Over de verdeling van dit bedrag wordt een apart collegebesluit genomen.

Voorgesteld wordt de kosten voor de websites en publicaties in 2018 (€ 25.000) te dekken uit het voor kunst in de openbare ruimte beschikbare budget binnen het Kunstenplan 2017-2020.
Voorgesteld wordt de kosten voor het stadscuratorium in 2018 (€ 40.000) als pilot te dekken uit de in 2018 beschikbare € 1,8 miljoen.

Het uitvoeringsteam zal in eerste instantie gevormd worden uit bestaande capaciteit. In het kader van Koers 2025 werkt Amsterdam aan de ontwikkeling van nieuwe gebieden tot woonwijken. Door de groei van de stad is een intensivering gewenst waarbij tevens een kwaliteitsslag gemaakt moet worden. De kosten voor de intensivering zijn de kosten van personele uitbreiding van het uitvoeringsteam met drie fte. Hiervoor is nog geen dekking gevonden. Uitgaande van de bestaande situatie wordt in 2018 toegewerkt naar invulling van het team, met een structurele inbedding vanaf 2019. De intensivering zal alleen plaatsvinden als er extra middelen ter beschikking worden gesteld.

Voor voortzetting van de activiteiten van het stadscuratorium na 2018 en uitvoering van de overige maatregelen in de periode 2019-2020 is momenteel enkel het budget uit het Kunstenplan 2017-2020 (€ 25.000) beschikbaar. Als er geen extra middelen beschikbaar worden gesteld voor de uitvoering van activiteiten van het stadscuratorium en uitvoering van de overige maatregelen, wordt dekking gezocht binnen de begroting van Kunst en Cultuur. Uitbreiding van het uitvoeringsteam ten behoeve van projecten in nieuwe ontwikkelgebieden kan niet zonder extra middelen.

7.2 Nieuwe kunstwerken

De realisatie van nieuwe kunstwerken in Amsterdam kent momenteel een mix aan financieringsbronnen, mede afhankelijk van opdrachtgever, locatie en betrokken partijen. De benodigde budgetten per kunstproject verschillen en zijn afhankelijk van de omvang en ambitie van het project. Wanneer de focus wordt gelegd op financieringsmogelijkheden waarover de gemeente beschikt zijn de volgende financieringsbronnen te onderscheiden:

Bijdrage gemeente	*2018*	*2019*	*2020*
In nieuwe gebieden	Uit 1,8 mln en de grex	Uit de grex	Uit de grex
In bestaande gebieden	Uit 1,8 mln en stadsdeel-budgetten	Uit centrale stad-/ stadsdeel-budgetten	Uit centrale stad-/ stadsdeel-budgetten
Bij manifestaties	Uit 1,8 mln	PM	PM
Bij gemeente-gebouwen	Uit bouw-budgetten/ Nog nader te bepalen	Uit bouw-budgetten/ Nog nader te bepalen	Uit bouw-budgetten/ Nog nader te bepalen

In het kader van de bestuurlijke stelselwijziging zal worden bekeken of de budgetten voor nieuwe werken in bestaande gebieden bij de stadsdelen of de centrale stad worden ondergebracht.

Voor manifestaties zijn binnen de gemeente nog geen middelen na 2018.

Voor aanvullende financiering zijn verschillende mogelijkheden:

- Het Amsterdams Fonds voor de Kunst (AFK) beschikt binnen het door de gemeente Amsterdam verstrekte budget over een jaarlijks budget voor beeldende kunst, waaruit geld kan worden gematcht voor kunstprojecten in de openbare ruimte.
- Ontwikkelaars van nieuwe gebieden kunnen bereid zijn om bij te dragen aan kunst in een ontwikkelgebied.
- Bij vernieuwing in bestaande buurten zijn woningbouwcorporaties vaak bereid ook te investeren in kunst in de buurt.
- Bijdragen van particulieren die betrokken zijn bij het kunstproject (bedrijven en fondsen).

COLOFON

Tekst
Kunst en Cultuur, Gemeente Amsterdam

Advies
Deelnemers conferentie Buitenkunst en Stadscurator
Groep experts kunst in de openbare ruimte
Kunst en Cultuur Stadsdelen
Ruimte en Duurzaamheid
Grond en Ontwikkeling
Verkeer en Openbare Ruimte
Gemeentelijk Vastgoed
Monumenten en Archeologie
Amsterdams Fonds voor de Kunst

Afbeeldingen
Studio Michel Marie
Rob Moorees
Onno van den Muysenberg

Januari 2018